

26 gasettas entaifer 200 onns

Dal «Helvetischer Volksfreund» fin a «La Quotidiana»

MARTIN CABALZAR/FMR

■ **En il decurs dals ultims 200 onns èn cumparidas a Cuira betg main che 26 gasettas. Singuls titels èn dentant stads da curta durada, auters han survivi tschientaners malgrà las grondas burascas politicas e las frequentas midadas.** L'istoricher e schurnalist *Hansmartin Schmid* documentescha che Cuira – ina citad relativamain pitschna en las muntognas – ha in'istorgia da pressa ordvart ritga. En sia publicaziun «Die Geschichte der Churer Presse von 1797 bis zur Gegenwart» cumparida dacurt tar la Chasa editura Somedia dat el sin 80 paginas ina survista fundada e pregnanta da l'istorgia muventada da la pressa da Cuira. Quella è fermamain influenzada dals moviments politics en il Grischun. En quest cudesch na vegnan betg mo preschentads ils singuls titels cun illustraziuns, perpetnisadas vegnan er las personas involvidas, saja quai editurs, schefredactors, schurnalists, cumpositurs e stampadurs.

Impuls d'ordaifer

En ses cudesch raquinta Schmid era d'ulteriuras personalitads che han sviluppa la pressa ed èn era stadas politicamain activas. «Las gasettas èn uffants da l'epoca dal illuminissem» constatescha Martin Schmid en sia introducciun. Lur finamira oriunda era da purtar il spiert da l'illuminissem e da derasar las ideas da la Revoluziun franzosa tranter il pievel. Dà il stumpep inicial per il svilup da la pressa en Grischun n'han dentant betg exnum personas indigenas, mabain cunzunt personas oriundas da l'exteriur sco Heirich Zschokke (1771-1848) da la Germania ed ils dus frars Bernhard Otto (1751-1816) ed Andreas Otto (1751-1816) dall'Austria u Friedrich Manatschal (1845-1919), in Jauer creschì si en Pologna. Zschokke ha lantschà 1797 il «Der Helvetische Volks-

freund», Bernhard Otto 1799 la «Churer Zeitung» ed Andreas Otto 1817 la nova «Churer Zeitung». Cu ils emprims products da pressa èn insumma cumparids a Cuira n'è betg propi enconuscent. Sco quai che *Daniel Foppa* constatescha en sia publicaziun «Die Geschichte der deutschsprachigen Presse des Kantons Graubünden» hai probabel dà gia avant la cumparida da la «Churer Zeitung» l'onn 1799 plirs fecls emnls u mensils sporadics sco «Montägliche Churer Zeitung» (1719-1777), ina «Churer Zeitung» (1782-1789) ed «Eine simple Churer Zeitung» (1795-1798).

Pressa e politica

En il decurs dals ultims 200 onns èn cumparidas a Cuira betg main che 26 titels da gasetta. Promovì essenzialmain quest grond dumber han cunzunt ils trais moviments politics che han dominà ils ultims dus tschientaners: il liberalissem, il conservativissem ed il socialissem. Sut il mantè da la propagada politica èn vegnidadas lantschadas, han fatg naufragi, en vegnidadas refundidas e refinanziadas, cumpradas, vendidas u fusiunadas passa dus tozzels gasettas. Frequentas èn stadas las midadas da nums, las mutaziuns personalas d'editurs, schefredactors e schurnalists, dentant er da la periodicitad e da las stamparias. Restadas èn la finala fin oz il Bündner Tagblatt che cumpara dapi 1853, la Südostschweiz che ha incorporà 1997 las anteriuras gasettas Bündner Zeitung fundada 1830 e Freier Rätier fundà 1843. Las gasettas numnadas han dentant midà pliras giadas possessur, observanza politica, num e cumparsa grafica. Pir en ils onns setanta dal tschientaner passà han las gasettas cumenza a d'eventar publicaziuns da forum, main dependentas da partidas politicas. Il pli giuven uffant da la pressa quotidiana dal Grischun è la finala «La Quotidiana» che

è vegnida lantschada 1997 da Hanspeter Lebrument. Cun trais gasettas quotidianas e passa in tozzel gasettas localas è il Grischun anc oz, er pervi da sia trilinguitad, il chantun cun las pli bleras gasettas da la Svizra.

Bündner Zeitung

Las trais gasettas quotidianas tudestgas dal Grischun han influenzà essenzialmain e persistentamain la vita publica en il Grischun atras temps da fermas cuntraversas politicas tranter conservativs, liberals e socials ed en il cumbat cultural tranter catolics e reformads. L'emprima «Bündner Zeitung» - fundada 1830 dal predicant Simeon Benedict oriund da Tschlin, sustegnì da Christian Tester - è stada oriundamain ina gasetta liberala che ha promovì la fundaziun dal stadi liberal e la meglra integraziun dal Grischun en la Svizra. Suenter la separaziun dals giuven liberals e la fundaziun da la partida democratica è la «Bündner Zeitung» daventada sut l'egida da Hans Enderlin in organ da la nova partida democratica.

Freier Rätier

Sco pendant tar la gasetta liberala «Bündner Zeitung» ha il mercenari liberal Ludwig Christ lantschà 1841 «Der Morgenstern» che è vegnì remplazzà 1843 dal «Der freie Rätier» cun Peter Conradin von Planta al timun. Er ulteriuras gasettas d'observanza liberala èn vegnidadas lantschadas en il decurs dal 19avel secul e svanidas puspe curt suenter. Successurs da von Planta en stads cunzunt Florian Gengel ed il «liberal sanester» Friedrich Manatschal. Tras la separaziun dals democrats ha il «Freier Rätier» sco la pli gronda gasetta grischuna pers successivamain sia influenza. Suenter ina pitschna recuvrida suenter la Segunda Guerra ha il Freier Rätier survegnì a partir dals onns sessanta – tant schurnalisticamain sco fi-

nanzialmain – la palazonza uschia ch'el è stà necessità da fusiunar 1974 cun la Bündner Zeitung che è sa transformada 1997 ensem cun la «Glarner Nachrichten» en la «Südostschweiz» actuala.

Bündner Tagblatt

Igl onn 1851 ha il politicher liberal Hans Hold (1826-1910) lantschà 1851 il «Tagblatt des Kantons Graubünden» per midar quel 1953 el «Bündner Tagblatt». Benedikt Simeon e Christian Tester èn entrads en sias passidas ed han manà quel bliers onns cun success sco gasetta liberala. En connex culla revisiun da la costituziun federala da 1872/74 ha alura Hermann Sprecher von Bernegg cumprà il BT e manà vinavant quel sco organ conservativ. I suondan Samuel e Placidus Plattner che promovon 1903 la fundaziun da la partida conservativa-democratica (oz PCD) e dapi 1921 è il BT organ uffizial da la partida conservativa. Els onns setanta ha er il BT già da sbatter cun problems finanzialas e cun ina reducciun marcanta d'abunaments. Er cooperaziuns cun il «Freier Rätier», il «Vaterland» a Lucerna ed il «Rheintaler» a Son Gagl n'èn betg sa cumprovadas. 1986 ha *Christoph Blocher* la finala purschi maun per mantegnair il BT sco gasetta burgaisa. Durant 10 onns ha Blocher investì tschupels milliuns per il BT, per alura surdar la producciun da la gasetta l'onn 1997 a la Gasser Media (oz Somedia) cun *Hanspeter Lebrument* al timun.

Pli pauc success han ils socialdemocrats già cun lur organs da pressa «Der Volksmann» (1872-1877), «Der Volksfreund» (1878-1185) e «Bündner Volkswacht» (1912-1930). Dapi lura ha la PS na già nagin organ uffizial pli.

Hansmartin Schmid. Die Geschichte der Churer Presse von 1797 bis zur Gegenwart. Somedia 2020. 80 paginas.